

# STAND-UP KOMEDIJA I SIT-DOWN KOMEDIJA SLOJEVI ISPOD KOMIČKE MASKE

*Dragana Vučić Đekić*

UDK: 792.75

Poznato je da ono što je smiješno na pozornici, ne mora nužno biti smiješno u životu, i obratno. Žanrovska transformacija, od životno tragičnoga do scensko komičnoga, može se uočiti na primjeru dviju izvedbi: (1) monodrame s elementima stand-up komedije »Kako glumiti normalnoga čovjeka«, Marija Filipija, bratnitelja Domovinskoga rata sa stopostotnim invaliditetom (posljedica ratnog stradanja) te (2) Jasmina Džemiđića, stand-up komičara iz Bosne i Hercegovine, također osobe sa stopostotnim invaliditetom, u invalidskim kolicima (posljedica cerebralne paralize). Kao u ranijim razdobljima dramatičari teatra apsurdna (Pirandello, Ionesco) tako u novije doba stand-up komičari potvrđuju da je život egzistencijalna komedija u kojoj su tragično i komično dvije neodvojive strane življenja te da se ono što je u jednom trenutku smiješno može prikazati u drugom trenutku kao tragično. Tragičan događaj se u stand-up komediji može interpretirati na komičan način pri čemu se humor javlja kao oblik suočavanja s traumama i životnim poteškoćama, ali ne u smislu poricanja bolnih situacija i izbjegavanja problema, već kao mogućnost njihova sagledavanja u znatno širem kontekstu.

Ključne riječi: humor; komedija; stand-up komedija; invalidnost; tragedija

*Dobra večer. Pozdrav svima. Ja imam rak. Kako ste vi?  
Pozdrav svima. Zabavljate li se dobro? Ja imam rak.  
A kako ste vi? Dobra večer. Ja imam rak.*<sup>1</sup>

Tom je neočekivanom izjavom američka stand-up komičarka Tig Notaro započela svoj nastup 3. kolovoza 2012. godine u Los Angelesu u poznatome stand-up klubu Largo. O tom neobičnome nastupu izvijestili su mnogi svjetski mediji pridavši, kao rijetko kad u povijesti, značajnu pozornost ovome žanru.

Zanimljivo je ponajprije promotriti kako je reagirala publika na izjavu stand-up komičarke o teškoj bolesti. Veći dio publike se smijao, jer su mislili da je šokantna izjava tek dio stand-up rutine.

Komičarka je potom nastavila:

*Dijagnosticiran mi je rak. Dobar osjećaj. Ah...  
Upravo mi je dijagnosticiran rak.  
O, Bože, a potom glasnije: O, moj Bože.*<sup>2</sup>

Publika se smijala isprekidano i nešto suzdržanije.

Bilo je jasno da su se u stand-up komičarki susrele dvije sukobljene emocije: s jedne strane željela je podijeliti traumatično iskustvo jer od stand-up komičara očekuje se iskrenost, a s druge strane trebala je zabaviti publiku, jer od stand-up komičara očekuje se da učestalo nasmijava.

Publika je počela shvaćati da to nije bizarna izjava i da stand-up komičarka govori istinu tražeći način da je priopći u adekvatnoj formi, dakle, na komičan način.

U tom nastojanju, komičarka je parafrazirala Marka Twaina rekavši:

---

<sup>1</sup> Notaro, Tig. 2012. Hello, I have cancer.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VHXo3FFsfeU>, pristupljeno 28. ožujka 2019.

<sup>2</sup> Isto.

*Čudno je, jednadžba humora glasi tragedija plus vrijeme jednako je komedija.*

*Ja sam u fazi tragedije.<sup>3</sup>*

Publika se smijala.

U nastavku ovoga povijesnog nastupa, Tig Notaro govorila je o svojoj dijagnozi, o operaciji i o nizu drugih nesretnih okolnosti koje su joj se dogodile u privatnome životu, interpretirajući ih na komičan način. Publika se smijala i pljeskala.

U odgovoru na pitanje koje situacije potiču smijeh, Helmuth Plessner kao glavne uvjete ističe izostanak opasnosti i mogućnost samoobjektivacije:

*Smijeha nema tamo gdje prijeti opasnost životu, duhu, duši čovjeka, ali ga ima kad je čovjek dovoljno snažan da se na opasnost ne osvrće, da se distancira ili da se donekle s njom pomiri. Njemu u principu ostaje otvorena mogućnost da na duhovit način objektivizira svoju propast. Položaj mu postaje beznadežan, ali ne i ozbiljan. (Plessner 2010: 179)*

U pomoć Plessneru priskaču nihilisti sa svojim poimanjem humora. Kako primjećuje Marmysz, »iz nihilističkoga isticanja životnih frustracija i neuspjeha, i uzaludnosti svakog pokušaja da se šta učini i razriješi, proizlazi zaključak da se ni problematične situacije ne bi trebale uzimati isuviše ozbiljno.« Humor, dakle, sadrži ambivalentnost: javlja se kao rezultat prihvaćanja neminovnoga, a smijeh kao izraz prkosa i pobune u odnosu na nepovoljan položaj.

Tig Notaro nije usamljena komičarka koja na humorističan način govori o svojim traumatičnim iskustvima. Mnogi su stand-up komičari nasmijavali publiku govoreći o bolesti, stradanju, nasilju, raznim traumama, pa čak i smrti.

---

<sup>3</sup> Isto.

Namjera mi je tu transformaciju iz traume u stand-up komediju predočiti na primjeru dviju izvedbi: (1) monodrame s elementima stand-up komedije *Kako glumiti normalnoga čovjeka* Marija Filipija, branitelja Domovinskoga rata sa stopostotnim invaliditetom (posljedica ratnog stradanja) te (2) Jasmina Džemiđića, stand-up komičara iz Bosne i Hercegovine, također osobe sa stopostotnim invaliditetom, u invalidskim kolicima (posljedica cerebralne paralize).

Njihovi nastupi pokazuju kako se višestruka traumatska iskustva u životu mogu, mehanizmima humora, prevladavati i transponirati u formu stand-up komedije na pozornici.

U ovom slučaju žanr komedije poprima funkciju terapije, individualne i kolektivne. Samim izvođačima komičarska interpretacija vlastitih trauma odnosno njihovih posljedica pomaže da se s njima lakše nose, a također pomaže i publici da na svijet gleda iz drugoga kuta ili iz kuta *drukčijega*.

## POJAM INVALID NIJE VALIDAN

Potrebno je prije svega ukazati na neprimjerenu upotrebu pojma invalid. Riječ *invalid* upotrebljava se olako, bez svijesti o tome da samim nazivom osobu definiramo kao nesposobnu. U društvu i medijima najčešće se koristi pojam invalidi, civilni invalidi, vojni invalidi, osobe s posebnim potrebama, retardirani, hendikepirane osobe i slično. Invalid u doslovnom prijevodu znači »nevažeci, neispravan ili nesposoban za rad«.

Takve odrednice nisu politički korektne i trebalo bi ih izbjegavati i zamjenjivati s primjerenijim terminima. Darko Lukić u knjizi *Uvod u primijenjeno kazalište* upozorava da se »naš stav prema određenoj grupi ljudi odražava već u nazivu kojim ih oslovljavamo« te zaključuje kako »takvim oslovljavanjem osobe svodimo na njihov nedostatak, umjesto da

ih doživimo kao osobe koje imaju neke poteškoće, ali ujedno i sposobnosti, želje i potrebe poput svih nas« (Lukić 2016: 72).

Prema tome, kao prihvatljiviji naziv preporučaju se sintagme *osoba s invaliditetom*, *osoba koja se kreće uz pomoć invalidskih kolica*, *osoba s teškoćama u kretanju* umjesto, primjerice, *invalidi prikovani uz kolica* (usp. *ibid.*).

Sukladno tome, u tekstu ću koristiti termine: osobe s invaliditetom i osobe koje se kreću uz pomoć invalidskih kolica ili protetskih pomagala.

## SIT-DOWN KOMIČARI

Prema najsažetijoj definiciji, »stand-up komedija je forma u kojoj jedna osoba stoji pred publikom i govori šale« (Hornby 2000.). Baveći se različitim aspektima stand-up komedije u knjizi *Komedija sa stavom*, došla sam do obuhvatne definicije tog žanra:

*Stand-up komedija je interaktivan komičarski izvedbeni oblik u kojem stand-up komičar nastupa sam na pozornici ispred mikrofona, bez drugih rekvizita, uglavnom stojeći i obraća se izravno publici iznoseći vlastito gledište, stav, i komentare o privatnim ili aktualnim društvenim temama s ciljem da nasmije publiku i izrazi kritiku.* (Vučić-Đekić 2017: 55)

U obje definicije izražen je fizički element stajanja na pozornici koji je sugeriran i u samome nazivu izvedbe (engl. stand-up: stojeći, uspravan). Jedno od značenja glagola stajati jest »biti na nogama« (Anić 1998: 1486). Čak je u komičarskim krugovima kružio prijevod *Komedija s nogu* koji nije zaživio u široj upotrebi, ali je tako nazvana produkcija koja je okupljala regionalne stand-up komičare.

Bosansko-hercegovački stand-up komičar Jasmin Džemiđić, čiji će se nastupi analizirati u ovom tekstu, osoba je s invaliditetom koja se kreće uz pomoć invalidskih kolica. Nažalost, često se za osobe u tom položaju neprimjereno kaže da su *prikovani za invalidska kolica* što na samoj terminološkoj razini dehumanizira njihov status.

U nastupu u popularnome televizijskome showu *Audicija* Jasmin Džemiđić je duhovito izjavio kako on zapravo, s obzirom na to da je u invalidskim kolicima, »ne ispunjava osnovni uvjet« bavljenja stand-up komedijom – stajanje na sceni.<sup>4</sup> Član žirija je komentirao da je, sukladno tomu, ovaj komičar rodonačelnik novoga žanra *sit-down komedije* odnosno *sjedeće komedije*.

Dakle, nije riječ o dva različita žanra, sjedećoj i stojećoj komediji (engl. stand-up comedy; sit-down comedy), već o dosjetljivim nazivima za istu izvedbenu formu. Džemiđić svojim izvrsnim stand-up komičarskim nastupima dokazuje kako se osobe s invaliditetom mogu posve ravnopravno uključiti u društvo.

## HUMOR: TRAGEDIJA PLUS VRIJEME ILI NEŠTO VIŠE?

Ako se doslovno shvati teza Marka Twaina prema kojoj je humor *tragedija plus vrijeme*, moglo bi se pogrešno zaključiti da je ta fomula primjenjiva na svim vrstama tragedije.

Potrebno je vrijeme ili zauzimanje odmaka ili distance, kako definira Bergson, da bi nam se mnoge tragedije učinile smiješnima, međutim, postoje tragedije od kojih je teško ili nemoguće napraviti odmak. »Odvojite se

---

<sup>4</sup> Džemiđić, Jasmin. 2015. TV-show *Audicija*.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bCD0Rj5larU>. Pristupljeno 27. ožujka 2019.

sada, i posmatrajte život kao ravnodušni gledalac: mnoge će drame ispasti komedije.« (Bergson 1958: 9)

Mnoge drame hoće, ali nikako sve. Teško je zamislivo da će se natko šaliti na sprovodu djeteta pokušavajući tako oraspoložiti roditelje niti da će mehanizmi humora biti od ikakve koristi roditeljima suočenima s tom životnom tragedijom. Postoje osobne i kolektivne tragedije koje mnogima ne mogu biti objektom smijeha, kao što su još i danas mnogim Židovima Holokaust ili mnogim Americancima 11. rujna (9/11).

Odmak koji je potreban da bi tragično postalo komično, ima dvije dimenzije: vremensku i emocionalnu, jer smijeh, prema Bergsonu (1958: 9), zahtijeva »neosjetljivost, anesteziju srca«.

## ELEMENTI STAND-UP KOMEDIJE U PREDSTAVI MARIJA FILIPIJA

Mario Filipi, osoba s invaliditetom koji je zadobio u Domovinskome ratu, uz značajan vremenski odmak napravio je predstavu u kojoj govori o svojim traumatičnim iskustvima.

Monodramu »Kako glumiti normalnoga čovjeka«, u režiji Borisa Svrtana, izveo je 15. veljače 2018. u Dvorani Vatroslav Lisinski, dakle, 27 godina nakon stradanja u ratnim okolnostima kada mu je granata raznijela dijelove tijela (ruku i nogu) umjesto kojih danas ima proteze.

Bilo je potrebno skoro tri desetljeća odmaka da se žanr životne tragedije preobrazi u žanr komedije na pozornici.

Dakle, Twainova formula po kojoj je »humor tragedija plus vrijeme« u ovom slučaju funkcionira. Nažalost, nije dostatan samo »vremenski odmak« da bi se tragične situacije učinile smiješnima.

Šokantni su podaci iz Studije o samoubojstvima hrvatskih branitelja<sup>5</sup> kojima sam vremenski odmak od tragedije nije donio olakšanje. Od početka rata do kraja 2014. godine (kad je dovršena studija) suicid je počinilo čak njih 2734. Porazne podatke, koji su dugo bili i službena tajna, prenijeli su mnogi mediji kao glavnu vijest. Prema podacima iz studije, u prosjeku je svaki branitelj tijekom rata proživio 15 teških trauma, što ih svrstava u najranjiviju društvenu skupinu, a među samoubojicama najviše je najtežih vojnih invalida.

U tom tragičnom društvenom kontekstu pojava osobe s invaliditetom Marija Filipija, koji na komičan način inerpretira svoju invalidsku svakodnevicu, predstavlja svojevrsan fenomen. Humor se, u formi stand-up komedije, javlja kao jedan od načina nošenja s ljutnjom, frustracijama, depresijom i nizom različitih poteškoća. Filipijeva monodrama s elementima stand-up komedije u tom kontekstu predstavlja oblik osobne i kolektivne terapije.

Na izvedbama Filipijeve monodrame među publikom su bile i mnoge osobe s invaliditetom, posebice branitelji. Po njihovim se pozitivnim reakcijama moglo iščitati kako predstava zahvaljujući komičarskim elementima ima učinke kolektivne terapije.

Bitan je element stand-up komedije izbor tema bliskih publici kojoj se izvođač izravno obraća svjestan da se komičan efekt temelji na prepoznavanju. U djelu *Dosjetka i njezin odnos prema nesvjjesnom*, Freud (1960: 125) tvrdi kako je prepoznavanje uvjet i temelj uživanja u dosjetki.

---

<sup>5</sup> Lukić, Sani. Prva studija o samoubojstvima hrvatskih branitelja. HRT 2015. URL: <https://www.hrt.hr/313343/vijesti/prva-studija-o-samoubojstvima-hrvatskih-branitelja>



## KRITIKA DRUŠTVA

Već sam naziv predstave »Kako glumiti normalnoga čovjeka« Marija Filipija govori o temi kojom se bavi – pokušaj integriranja u društvo unatoč mnogim vidljivim i nevidljivim preprekama. Prepreke mogu biti tehničke naravi i određenim zakonskim regulativama i ulaganjima mogu se otkloniti, dok su druge, nevidljive prepreke one u vidu predrasuda, duboko ukorijenjenih u svijesti društva kada je riječ o osobama s invaliditetom.

S obzirom na cilj nastupa, ove izvedbe imaju karakteristike primijenjenoga kazališta o kojem piše Darko Lukić u knjizi *Uvod u primijenjeno kazalište. Čije je kazalište?*, objavljenoj 2016. Pojam primijenjeno kazalište, kako napominje teoretičarka Helen Nicholson (2005.), ulazi u širu upotrebu 90-tih godina prošlog stoljeća kao pojam koji opisuje »dramske oblike i aktivnosti koje u prvom redu postoje izvan konvencionalnih kazališnih ustanova srednje struje, i koje imaju posebnu nakanu koristiti pojedincima, zajednicama i društvima« (Nicholson prema Lukić 2016: 17).

Među glavnim značajkama primijenjenoga kazališta Lukić navodi »participativnost, inkluzivnost i omogućavanje ljudima da preuzmu kontrolu nad svojim životima« (Taylor prema Lukić 2016: 22).

Lukić (ibid.) napominje da su teme kojima se bave ove predstave problemske i izravno važne za zajednicu u kojoj se događa predstava ili radionica. Umjetnička vrijednost predstave i sam proces nastanka manje su važni od učinka koje ove izvedbe imaju na publiku. Mario Filipi i Jasmin Džemiđić često nastupaju pred zajednicom osoba s invaliditetom kojima njihove izvedbe predstavljaju istinsko ohrabrenje i životnu motivaciju.

Nastupe dvaju komičara invalida možemo promatrati kao (1) oblik individualne i kolektivne terapije, (2) kritiku sustava koji može poboljšati status osoba s invaliditetom i (3) refleksiju koju pobuđuju kod gledatelja.

## INDIVIDUALNA I KOLEKTIVNA TERAPIJA

Glavna zadaća stand-up komičara jest nasmijati publiku. Publika prvenstveno odlazi na nastupe stand-up komičara kako bi doživjela emocionalno rasterećenje, opuštanje i ugodu.

Bosansko-hercegovački komičar Jasmin Džemidić od rođenja boluje od cerebralne paralize. Međutim, pokazuje kako je stav u životu koji je preslikao u stav stand-up komedije pitanje izbora:

*Prihvatiš li svoje stanje tijekom nekog vremenskog razdoblja u životu, onda ga možeš i navesti u svoju korist. Ne pomiriš li se s tim, onda je životni put duplo teži. Ja sam odlučio da ne želim biti onaj koji će cijeli svoj život kukati i plakati nad svojim stanjem, već sam shvatio u jednom trenutku da ću ga maksimalno iskoristiti za vlastiti probitak.<sup>6</sup>*

Glavna su tema u nastupima Jasmina Džemidića poteškoće na koje nailaze osobe s invaliditetom u svakodnevnom pokušajima integriranja u društvo. Komičar ponajprije ismijava vlastite poteškoće i nedostatke, što je u stand-up komediji preduvjet za ismijavanje drugih objekata.

Teoretičar humora Simon Critchley, pišući o tijelu kao objektu humora, navodi da se

*ljusko biće može subjektivno udaljiti od svoga tijela i zauzeti neku vrstu kritičkoga položaja u odnosu na njega. To se najviše očituje u slučaju bolesti, mogli bismo reći da se svi pokušavamo pretvoriti u kartezijske dualiste duha i tijela kad smo bolesni. Pokušavamo se*

---

<sup>6</sup> Ravlić, Božica. Moja priča: Jasmin Džemidić. In Portal za osobe sa invaliditetom 2014.

URL <http://www.in-portal.hr/in-portal-news/sport/6920/moja-prica-jasmin-dzemidjic>.

*udaljiti od svoga tijela, eksteritorizirati neugodu i osamiti se u mislima.*  
(Critchley 2007: 48)

Transkript nastupa u *The Pub Stand Up Comedy Show* pokazuje kako komičar već u prvim trenucima nastupa posredstvom humora uspijeva maknuti četvrti zid između sebe i publike. Četvrtog zida u stand-up komediji i ne smije biti, ali u slučaju nastupa osoba s invaliditetom zid se javlja u vidu predrasude koju mnogi imaju prema izvođaču.

Transkript nastupa iz *The Pub Stand-up Comedy Show*:<sup>7</sup>

J. Džemiđić: Dobra večer.

Publika: *plješće i stoji.*

J. Džemiđić: Je li to vi namjerno stojte da mene provocirate?

Publika: *smijeh i pljesak.*

J. Džemiđić: Kako vas nije ... Vidi, onaj hoda!

Publika: *Gromoglasan smijeh i pljesak koji traje čak 30 sekundi!*

J. Džemiđić: Ne pada mi napamet da pričam o lošim stranama osoba s invaliditetom. Evo ja sam ove čarape kupio kad sam bio prvi osnovne (*pokazuje u svoje čarape*). I dan danas, niti ih prljam niti išta.

Publika: *Gromoglasan smijeh, pljesak, ovacije.*

J. Džemiđić: Što ti je sažaljenje!

Publika: *smijeh.*

U epizodi showa »Audicija«,<sup>8</sup> Jasmin Džemiđić se odvažio u stilu vrhunskih komičara na interakciju s članovima žirija koji su procjenjivali nastupe izvođača.

---

<sup>7</sup> Džemiđić, Jasmin. 2014. *The Pub Stand up Comedy Show*.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=C5L24wst-ng>. Pristupljeno 20. ožujka 2019.

<sup>8</sup> Džemiđić, Jasmin. 2015. *TV Show Audicija*.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bCD0Rj5larU>. Pristupljeno 27. ožujka 2019.

Ocjenjivati osobu s invaliditetom vrlo je nezahvalna zadaća jer sama svijest o njezinu društvenom položaju pobuđuje empatiju dok se od ocjenjivača očekuje da budu objektivni.

Međutim, komičar s invaliditetom nije otežao zadatak ocjenjivačkome sudu jer je zadovoljio sve kriterije uspješnoga stand-up nastupa. Vrhunski stand-up komičari odlučuju se na interakciju s publikom jer ona zahtijeva improvizaciju i sposobnost usmjeravanja nastupa u ovisnosti o reakciji publike. Kako je komičar uspješno ostvario interakciju s članovima žirija i s publikom, pokazuje transkript nastupa:<sup>9</sup>

J. Džemiđić: U Bibliji piše na trideset i nekoj strani da je svakome od nas određeno koliko će dugo živjeti. Što je OK. Ali se nastavlja komparacija da je svakome od nas određeno koliko ćemo koraka napraviti u životu.

*Gleda u svoje noge, češka se po glavi, publika se smije i plješće.*

J. Džemiđić: Pitanje za Milana (*član žirija*). Kako se to meni računa?

Član žirija: Ja imam izuzetno kratke noge i ja sam u problemu isto.

J. Džemiđić: Meni se žališ oko svojih nogu?!

Publika: *smijeh, pljesak.*

J. Džemiđić: Hoćeš kolica da ti dam? Pitanje je bilo kako se računa ako već nema koraka?

Član žirija: Ne bih znao.

J. Džemiđić: U obrtajima.

Publika: *smijeh i pljesak.*

Znanstveno je dokazano kako smijeh smanjuje razinu stresa i napetosti u toj mjeri da se širom svijeta otvaraju terapijske radionice smijehom u kojima sudionici iznalaze mehanizme nošenja sa životnim poteškoćama, uz ostalo i s depresijom. Stand-up nastupi u tom smislu imaju terapijski učinak

---

<sup>9</sup> Isto.

na publiku, ali i na samoga izvođača. Stand-up komičar biva i analitičar svijeta i pacijent koji donosi publici rasterećenje, ali ga i sam nalazi.

Terapijski učinak stand-up komedije ogleda se u uzajamnom odnosu s publikom koja je potrebna komičaru na isti način kao on njoj.

Ismijavanjem problema i smijanjem problemu objekt straha i nelagode neće prestati postojati, ali će se umanjiti njegovo djelovanje i intenzitet doživljavanja. Počesto u odnosu koji se uspostavlja prema objektu ismijavanja ima elementa eskapizma jer taj čin predstavlja odmak od svakodnevice.

Najutjecajniji zagovornik teorije olakšanja Sigmund Freud opisao je smijeh kao ventil za nagomilanu psihičku i živčanu energiju. O smijehu kao izlaženju iz stanja napetosti i prelaženju u stanje opuštenosti, ponajprije fizičke, a zatim i emocionalne, govore vitalističke teorije odnosno teorije olakšanja čiji su glavni zagovornici Spencer, Freud, Propp i Bahtin.

Funkcionalnost humora ogleda se u sposobnosti subjekta da se smije vlastitim problemima i nedostacima umjesto da nad njima očajava. U tom pogledu Simon Critchley piše da »humor ima istu formalnu strukturu kao depresija, ali je antidepresiv koji djeluje tako da navodi ego da samoga sebe doživi kao smiješnoga« (Critchley 2007: 101). Posredstvom humora nedostaci više nisu izvor frustracije, već smijeha. Critchley (2007: 102) u prilog tome kaže kako nas »humor vraća ograničenosti ljudskoga stanja koje ne traži herojsko-tragičnu potvrdu, nego komično priznanje, ne prometejsku autentičnost, nego neautentičnost kojoj se možemo smijati«.

Na tu tvrdnju naslanja se i zaključak Dubravke Crnojević-Carić (2008: 67) o psihosomatskom aspektu smijeha da »smijeh obuhvaća čitav fiziološki aparat, teži protresti tjelesnost [...] ti tjelesni potresi utrnjuju racionalni ego, te na taj način pojedinac izmiče kontroli društva, kontroli simboličkoga svijeta«.

O kapitulaciji super-ega i oslobađanju ega od pritiska koje izaziva kruto potiskivanje govori Freudov esej o humoru iz 1927. godine u kojem uvodi pojam »ne-neprijateljski super-ego«:

*Ono što se odaje ili nakratko pojavljuje u humoru je ne-neprijateljski super-ego, super-ego koji je prošao, mogli bismo reći 'proces sazrijevanja', zrelost koju stječemo kada se naučimo smijati sebi, doživljavati sebe smiješnim. (Freud prema: Critchley: 2007: 102)*

Takav smijeh koji proizlazi iz oslobađanja i otpuštanja nečega što je potisnuto ili u sebi zadržano, inhibirano, poprima značenje psihoterapije čiju funkciju djelomično preuzima stand-up komedija.

Bahtin u smijehu vidi »onu energiju koja utječe, sasvim svjetovno, na obnavljanje života« (Bahtin prema Critchley 2007: 50). Kako tumači Michel Goustard, smijeh predstavlja oblik iznenadne relaksacije usred koje »dolazi do prelaska iz neke ozbiljne situacije u manje ozbiljnu« (Goustard prema Hadžić 1961: 114). Ozbiljnost se može opisati kao oblik krutosti koja je kao neprirodna pojava podložna ismijavanju.

Posebno je važno primijetiti tu funkciju humora kod komičara s invaliditetom koji bi, sudeći po traumatičnim događajima u svom životu, imali sve preduvjete za negodovanje, žaljenje, samosažaljenje, nezadovoljstvo, kroničnu depresiju. Takva stanja bila bi posve očekivana i reklo bi se *logična* reakcija na traumu.

## HUMOR KAO OBLIK SOCIJALNE INTEGRACIJE

Nakon izvrsnoga stand-up nastupa Jasmina Džemiđića u Audiciji, član žirija uputio je javno poziv i drugim osobama s invaliditetom da sudjeluju u budućim emisijama, ravnopravno sa svim drugim izvođačima.

Ovaj je nastup u službi razbijanja predrasuda koje šira društvena zajednica ima o osobama s invaliditetom kao manje sposobnim članovima zajednice. Darko Lukić citira *Konvenciju o pravima osobe s invaliditetom*, prema kojoj invaliditet nije samo oštećenje koje osoba ima, nego je

rezultat interakcije oštećenja osobe i okoline: »Drugim riječima, društvo je to koje svojom neprilagođenošću stvara invaliditet, ali ga isto tako kroz tehničke prilagodbe prostora, osiguranje pomagala i druge podrške može ukloniti« (Lukić 2016: 71). Stand-up komičar ismijavanjem tih raznih vidova neprilagođenosti društva osobama s invaliditetom artikulira glasove obespravljenih kroz privlačnu stand-up formu.

Džemiđić u jednom nastupu izražava kritiku zbog javnoga prijevoza koji nije prilagođen osobama s invaliditetom, dovodeći problem do apsurda. Komičar pri tome opisuje kako se zakačio za kuku tramvaja koji ga je vukao, dok mu jedan vozač nije sugerirao da prijeđe u brzu traku i pretekne tramvaj. Publika se gromoglasno smijala.

Darko Lukić napominje kako nije riječ o osobama s posebnim potrebama, već o potrebi za zadovoljenjem krajnje osnovnih ljudskih potreba: »ostvariti pravo na rad, obrazovati se, moći se kretati gradom, komunicirati s drugima, zasnovati obitelj, to zaista nisu nikakve posebne i jedinstvene, nego upravo temeljne ljudske potrebe« (Lukić 2016: 70).

Iz stand-up nastupa o neprilagođenosti javnoga prijevoza osobama s invaliditetom može se zaključiti kako »teškoće u socijalnoj integraciji« nisu posljedica samo »oštećenja ili invaliditeta same osobe, a ponekad mogu potjecati čak i isključivo iz društvene okoline« (Lukić 2016: 74).

Mario Filipi u svojem nastupu na komičan način interpretira scenu koja se odvijala u tramvaju:<sup>10</sup>

Filipi: Dogodilo se da sam jednom opušteno sjedio u tramvaju, kad mi se približio jedan stariji gospodin i rekao učtivo: Mladi gospon, biste li se vi meni ustali? Mene jako bole noge.

Publika: *kratki smijeh.*

---

<sup>10</sup> Filipi, Mario. 2015. *Monodrama Kako glumiti normalnoga čovjeka.*

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PAIgtgKKAcs>. Pristupljeno 28. ožujka 2019.

Filipi: Ja sam rekao, nema problema, ustao sam, čovjek nije primijetio ništa. To mi je bilo prvo zadovoljstvo. Drugo, jer mi je rekao mladi gospon, a već sam imao 44 godine.

Publika: *smijeh*.

Filipi: I treće, od cijelog tramvaja, gdje je četrdesetak ljudi sjedilo, on je mene odabrao kao najmlađega, najzdravijega, najcjelijega.

Publika: *smijeh i pljesak*.

Cilj komičara u ovoj situaciji može se promatrati kao pokušaj socijalne integracije. Smijeh proizlazi iz opažanja inkongruentnosti koja se pojavljuje u socijalnoj interakciji. Prema Platonu, smiješno nastaje u neskladu između onoga što netko misli da jest i onoga što stvarno jest. Slijedeći Platona u ovom primjeru, može se reći kako smijeh proizlazi između percepcije staroga gospodina u tramvaju koji misli da njegov suputnik treba ustupiti mjesto jer je mlad i vitalan i onoga što njegov suputnik stvarno jest – osoba s invaliditetom. Dakle, komično proizlazi iz opažanja nesklada između stvarnosti (osoba s invaliditetom) i privida (oponašanje normalnoga čovjeka).

U drugom primjeru Filipi kaže kako su djeca najbolji komunikatori koji govore istinu. Jedna je djevojčica u tramvaju, pomno ga promatrajući, rekla svojoj majci: »Mama, ovaj striček je kao robot.«<sup>11</sup>

Ovaj opis djevojčice mogao bi poslužiti izravno kao ilustracija poznate Bergsonove teorije prema kojoj se »smijemo uvijek kada ličnost ostavlja utisak stvari« (Bergson prema Propp 1984: 67). Sukladno tome, prikazivanje čovjeka u obliku mehanizma bilo bi smiješno, osim u slučaju sažaljenja.

Helmuth Plessner (2010: 75) u tom pogledu zaključuje: »Svaka emancipacija sredstava, bilo tjelesnih ili netjelesnih, djeluje komično – ukoliko ne preteže sažaljenje ili gađenje, kao, recimo, pri pogledu na invalide ili bolesnike.« Iako je riječ o osobi s invaliditetom, ne preteže sažaljenje,

---

<sup>11</sup> Isto.



jer nasuprot krutome mehanizmu u sferi tjelesnoga, stoji elastičnost duha komičara koji se uspjeva prilagoditi životnim situacijama i interpretirati ih na komičan način.

Kako piše John Marmysz, »humorističan stav je aktivan i stvaralački proces koji potiče interpretaciju inkongruentnosti u smjeru zadovoljstva i ugone« (2003: 123). Takav stav omogućava sagledavanje problema iz novoga kuta. Humor se ne javlja kao oblik poricanja problema ili eskapizma, nego, naprotiv, predstavlja način obračunavanja sa svijetom, okolnostima, traumama, tako što ih promatra u širem kontekstu. Taj oblik humora sadrži elemente refleksije jer, kako primjećuje John Morreal, uzdiže humorističan stav na razinu mudrosti tako da mudrost i humor promatraju pojavu unutar »jedne velike slike« (Morell prema Marmysz 2003: 124). Critchley (2007: 47) u tom pogledu zaključuje kako se naša mudrost i ljudskost najbolje ogledaju u postizanju humorističnoga stajališta.

## HUMOR KAO REFLEKSIJA

Da bi se suočilo s nesretnim okolnostima, potrebno je tu istu stvarnost rekonstruirati i uspostaviti novu logiku i novi pogled na svijet koji neće nužno promijeniti nesretne okolnosti, ali će omogućiti lakše suočavanje s njima. Prema Freudu, smijeh ima funkciju obrambenoga mehanizma koji neko razočaranje, neočekivanu situaciju ili strah i osjećaj ugroženosti uspjeva preobraziti u manje ozbiljnu i manje prijeteću.

Paradoks smijeha jest što on proizlazi iz boli, patnje, nepravde, krutosti i nemoći, kao oblik otpora prema zadanome poretku stvari koji mogu promijeniti jedino subjektivna percepcija i nova interpretacija. Pirandello tvrdi da se »u humoru nalazi i bolna strana veselja, i smiješna strana ljudske boli« (Pirandello prema Perišić 2010: 129).

Ukoliko se život promatra kao niz zadatosti, pravila, struktura, prirodnih i društvenih zakona, normi i kanona koje je konstruirao ljudski um, onda je taj isti um sposoban rekonstruirati svijet i odnose koji u njemu egzistiraju i uspostaviti, posredovanjem humora, novu logiku.

Prema Pirandellu, komično nastaje iz opažanja kontrasta između privida i stvarnosti. Na tim postavkama temelji se teorija inkongruentnosti koja uzrok smijeha vidi u opažanju određenoga nesklada ili neslaganja. Prema tom principu bit će smiješno sve što je neočekivano, neprimjereno, neobično i drukčije od onoga što očekujemo.

Dakle, opažanje suprotnoga u odnosu na ono što bi trebalo biti izazvat će smijeh, međutim, ukoliko se »ne zaustavljamo brzopleto i površno na određenome komičnome dojmu«, u nama se, kako zaključuje Pirandello, »probuduje refleksija« koja ukazuje na to da se možda ispod maske kriju bol i patnja. Kako pojašnjava Perišić u *Uvodu u teorije smijeha*, humor nije suosjećanje kao emocija, već refleksija onoga što budi suosjećanje, a time i misaono involviranje graničnih pojava, situacija u *mainstream* diskurs cijeloga čovječanstva (Perišić 2010: 131).

Analizirani stand-up nastupi osoba s invaliditetom pobuđuju u gledatelju refleksiju potičući na preispitivanje sustava životnih vrijednosti. To posebice potvrđuju reakcije publike i žirija u showu Audicija.

Na kraju nastupa stand-up komičara Jasmina Džemiđića svi članovi žirija su u svom osvrtu naglasili kako ih je njegova stand-up izvedba ganula, nasmijala te potaknula na introspekciju i promišljanje istinskih životnih vrijednosti, uz zaključak: »Ti si pokazao da živiš punim plućima i da svi mogu učiti od tebe. Hvala ti!«<sup>12</sup> Dakle, dva su emocionalna stanja koja je komičar uspio izazvati kod publike – ganuće i ugodu.

Za stand-up komediju karakteristično je izražavanje vlastitoga stava te poosobljenje sadržaja. Značenje koje u životu pridajemo nekoj situaciji bit

---

<sup>12</sup> Džemiđić, Jasmin. 2015. TV-show Audicija.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bCD0Rj5larU>. Pristupljeno 27. ožujka 2019.

će upravo u skladu s uvjerenjima i vrijednostima koje imamo. U tome pogledu Gerard Genette piše o subjektivno-objektivnom karakteru komičnoga i tvrdi da nema komičnih predmeta, nego postoje samo komične relacije. Prema Genettu ništa nije smiješno ni tužno samo po sebi, već komični efekt proizlazi iz odnosa subjekta i objekta (Genette prema Perišić 2010: 25).

Primjerice, nije smiješno samo po sebi da osoba umjesto ruke i noge ima proteze koje u javnosti skida. Pred Filipijem je bio zadatak uspostaviti komičnu relaciju kako bi njegova izvedba bila smiješna, a ne tužna i neugodna. Jedna od zadaća humora jest da demistificira i da skine masku kao odjeću. Pirandello u tome vidi svrhu humora: »po svom intimnom, posebnom, bitnom procesu, neizbježno rastvara, uneređuje, čini neskladnim« (Pirandello prema Perišić 2010: 133). Skidanje proteza i razotkrivanje invalidnosti na plaži dokida sklad primorske idile na kojem je trenutak prije netko brinuo o višku kilograma ili faktoru kreme za sunčanje.

Transkript nastupa iz predstave »Kako glumiti normalnoga čovjeka«:

Filipi: Na moru je gola istina. Tamo nema skrivanja. [...]

Kad dolazim na plažu, nitko me ne primjećuje i još uvijek glumim normalnoga čovjeka.

Ali onda skinem majicu i vide na meni protezu, vidim na sebi poglede. Pa kad skinem protezu, počnu me gledati intenzivnije, onda otkopčam hlače, spustim hlače i otkopčam cijelu nogu, onda bulje u mene i pitaju se u sebi hoće li ovaj još nešto skinuti.

Publika: *gromoglasan smijeh i pljesak.*

Budući da je riječ o osobama s invaliditetom, njihov javni govor o privatnim temama ima posebno značenje. Američki psihoanalitičar Arnold Modell (1993: 75), analizirajući pojam »privatno ja« zaključuje kako se taj aspekt ličnosti želi zaštititi od javnosti, od takozvanih »upada izvana«, a izuzetak predstavljaju povjerljivi razgovori kod psihijatra. Jedan od

razloga zbog kojih osoba ne želi izložiti svoje »privatno ja« javnosti jest strah od ponižavanja ili ismijavanja nedostataka. Uzevši u obzir tu ranjivost »privatnoga ja«, komičari s invaliditetom pokazuju izuzetnu hrabrost i samosvijest u činu izlaganja javnosti privatnih aspekata ličnosti.

## ZAKLJUČAK

U povijesti stand-up komedije niz je komičara koji su nasmijavali publiku crpeći inspiraciju u vlastitoj boli, patnji i svekolikim problemima, pokazujući kako je zapravo tanka granica između tragedije i komedije. Humor predstavlja način nošenja s negativnim emocijama i problemima, kako potvrđuju teorije olakšanja koje u smijehu prepoznaju obrambeni mehanizam i način otpuštanja nagomilanoga stresa.

Osim glavne funkcije nasmijavanja, humor u formi stand-up komedije koju izvode osobe s invaliditetom ima višestruku ulogu: kritiziranje sustava i pobuđivanje refleksije kod publike, potičući je da ispod površnog opažanja proturječja koja izazivaju komički efekt sagledaju slojeve života ispod komičke maske.

Komičari s invaliditetom u svojim stand-up nastupima pokazuju dva karaktera. Karakter koji je sposoban prihvatiti vlastitu sudbinu interpretirajući svoje životne probleme i traumatična iskustva na komičan način te karakter koji se ne miri s postojećim poretkom u kojem se osobe s invaliditetom ne tretira ravnopravno. Humor u ovom slučaju ima dvije funkcije: prikazati kakva situacija doista jest i ukazati na načine na koje se ta situacija može promijeniti.

## LITERATURA

- Bergson, Henri. 1958. *O smijehu: esej o značenju smješnoga*. Preveo s francuskoga Srećko Džamonja. Veselin Masleša. Sarajevo.
- Chritchley, Simon. 2007. *O humoru*. Prevela Dragana Vulić-Budanko. Algoritam. Zagreb.
- Crnojević-Carić, Dubravka. 2008. *Gluma i identitet*. Durieux. Zagreb.
- Freud, Sigmund. 1960. *Dosetka i nejin odnos prema nesvesnom*. Preveo Tomislav Bekić. Matica srpska. Novi Sad.
- Hadžić, Fadil. 1961. *Smijeh: uvod u naučnu studiju o smijehu, ljudskom fenomenu*. Novinarsko-izdavačko poduzeće. Zagreb.
- Lukić, Darko. 2016. *Uvod u primijenjeno kazalište*. Leykam international. Zagreb.
- Marmysz, John. 2003. *Laughing at nothing: Humor as Response to Nihilism*. State University of New York Press. Albany.
- Modell, Arnold H. 1993. *The private self*. Harvard University Press. Cambridge.
- Perišić, Igor. 2010. *Uvod u teorije smijeha*. Službeni glasnik. Beograd.
- Plessner, Helmuth. 2010. *Smijeh i plač: istraživanje granica ljudskoga odnošenja*. Naklada Breza. Zagreb.
- Propp, Vladimir. 1984. *Problemi komike i smeha*. Preveo Bogdan Kosanović. Književna zajednica Novoga Sada. Novi Sad.
- Vučić-Đekić, Dragana. 2017. *Komedija sa stavom*. Jesenski i Turk. Zagreb.

### Rječnici:

- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb.
- Hornby, A.s. 2000. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford. University Press. Oxford.

STAND-UP COMEDY AND SIT-DOWN COMEDY:  
LAYERS UNDER THE COMIC MASK

*A b s t r a c t*

It is well-known that what is funny on stage does not have to be funny in everyday life, and vice versa. The genre transformation, from tragedy to comedy, can be seen in the work of these two performers: (1) Mario Filipi, disabled Homeland war veteran, in his monodrama »How to Act Like a Normal Man« with its elements of stand-up comedy, and (2) Jasmin Džemiđić, a stand-up comedian from Bosnia and Herzegovina, who is also permanently disabled and in a wheelchair as a consequence of cerebral palsy. As the playwrights of the Theater of the Absurd (Pirandello and Ionesco) did in previous periods, stand-up comedians in recent period affirm that life is an existential comedy joining two inseparable sides of life: tragic and comical. In a stand-up comedy, a tragic event can be interpreted in a comical way so that humor appears as a form of coping with trauma and life difficulties; not in the sense of denying painful situations and avoiding problems, but as an opportunity to perceive the situation in a broader context.

Key words: humor; comedy; stand-up comedy; disability; tragedy